

TRABZON UZUNGÖL FİLAK AHŞAP CAMİ YAPISAL ÖZELLİKLERİ

STRUCTURAL PROPERTIES OF TRABZON UZUNGOL FİLAK WOODEN MOSQUE

Hasan AYDIN¹

Z. Sevgen PERKER²

Öz

Ülkemizin çeşitli bölgelerinde ahşap malzemenin yapılarda ustalıkla kullanıldığı bilinmekte, Karadeniz Bölgesi kırsalı ise malzemenin bol ve çeşitli olduğu bir coğrafya sergilemesi bakımından öne çıkmaktadır. Trabzon ilinin Çaykara ilçesi sınırları içinde bulunan Uzungöl Filak Mahallesi Cami, Anadolu kırsalının ahşap malzeme detayları ile dikkati çeken mimari yapılarından bir tanesidir. Kırsal mirasın önemli örneklerinden olan yapının değerinin anlaşılması ve sürekliliğinin sağlanmasına katkıda bulunulması hedefiyle çalışma kapsamında, yapının genel özellikleri tanımlanmakta ve yapı elemanlarında ahşap malzemenin kullanımı açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Uzungöl, Filak, Ahşap Cami, Çantı.

Abstract

It is known that the wooden material has been ingeniously used in buildings on our country's various regions. Black Sea Region's rural areas are prominent in the reflection of a geography that material is wide and various. The wooden mosque of Filak in the border of Trabzon's district of Caykara is one of the architectural buildings which attracts attention with its wood materials' details in Anatolian rural areas. In this sense, the objective of this study was to examine general and structural properties of Filak Wooden Mosque that place an important role in Anatolian culture of wooden mosques.

Keywords: Trabzon, Uzungol, Filak, Wooden Mosque, Canti

¹ Yüksek Mimar, Bursa. hasanaydin1990@gmail.com

² Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, zsperker@uludag.edu.tr

1. Giriş

Ahşap, geçmişten günümüze dünyanın özellikle de orman alanları yoğun olan ülkelerinde önemli bir yapı malzemesi olmuş, Anadolu topraklarında da sivil mimarlık örneklerinin yanı sıra toplumsal kullanıma hitap eden yapılarda başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Anadolu'da ahşap malzemenin cami yapılarında kullanımı açısından Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde verilen başlıca örnekler Beyşehir Eşrefoğlu Ulu Cami, Sivrihisar Ulu Cami, Afyon Ulu Cami, Ankara Aslanhane Cami'dir (Kuran, 2012). Bunun yanı sıra özellikle Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen ve çoğunluğu Karadeniz Bölgesi kırsalında yer alan ahşap camiler de Anadolu mimari kültüründe önemli bir yer tutmaktadırlar. Kırsal sivil mimarlık örnekleri ile tasarım, detaylandırma ve uygulama açısından önemli benzerlikleri olan ahşap camiler, mekânsal ve yapısal kurgularının yanı sıra iç mimari elemanlarında da ahşap malzemenin ustalıkla kullanımı ile dikkati çekmektedirler. Çeşitli derecelerde fiziksel yıpranmaya ve değişmeye maruz kalmış olmakla birlikte bir kısmı halen kullanımda olan ahşap camilerin yoğunlaştığı Karadeniz Bölgesi kentlerinden bir tanesi de Trabzon'dur.

Sinop'tan Artvin'e kadar uzanan ve yoğun orman alanlarına sahip olan bölgede ahşap yapı geleneği bakımından zengin kentlerden bir tanesi de Trabzon'dur. Kent, geçirdiği tarihsel süreç bakımından Türk - İslam coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Söz konusu sürecin getirdiği önemli bir mimari yapı grubu da ahşap camilerdir. Trabzon kırsalında yer alan ahşap camiler, inşa edildikleri dönemin yapım teknikleri ve malzeme kullanımı ile sanat ve estetik anlayışını temsil etmeleri bakımından korunmaya değer kültürel miras unsurlarıdır. Sözü edilen camiler Trabzon kırsalında ağırlıklı olarak Çaykara, Dernekpazarı ve Of ilçe sınırları içinde yer almaktadırlar. Her biri kendine özgü yapısal özelliklere sahip olan bu camilerin bezemeleri ile de göz kamaştırdıkları bilinmektedir. Trabzon'un Çaykara ilçesinin çeşitli köylerinde yer alan ve ahşap yapı geleneğinin çok önemli örnekleri olarak nitelendirilebilecek olan camilerin tek katlı ve iki katlı olanları bulunmaktadır. Sözü edilen yapılar genellikle; subasman seviyesine kadar yığma taş ile inşa edilmiş olan yapıların subasman üstü taşıyıcı sistemleri ahşap yığma olarak kurgulanmıştır. Çaykara ilçesi camilerinin diğer bir özelliği ise ahşap yapı elemanları üzerindeki bezemelerdir (Demir, 2004; Karpuz, 1990).

Karadeniz Bölgesi'nin ahşap malzeme kullanılarak üretilmiş olan kırsal konut mimarisinde de sıklıkla rastlanılan çantı yapı geleneğinin Trabzon'un Çaykara ilçesi köylerinde bulunan ahşap camilerde de önemli ölçüde sürdürüldüğü görülmektedir. Çantı; ormanlık bölgelerde ağaç gövdelerinin yalnızca kabukları soyularak veya dikdörtgen kesitli olacak şekilde biçimlendirilerek birbirleri üzerine yerleştirilmeleri esasına dayanan bir yapım tekniğidir (Hasol, 1993). Çantı tekniği kullanılarak inşa edilmiş ahşap camilerin önemli örneklerinden bir tanesi de Çaykara'nın, Uzungöl Filak Mahallesi'nde yer alan ahşap camidir.

2. Filak Mahallesi ve Ahşap Cami'nin Yapısal Özellikleri

Trabzon ve yöresi Antik Çağ'da sırasıyla Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans ve Trabzon İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. Yöre, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon İmparatorluğu'nu yıkması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girmiştir. Trabzon'a bağlı olup kent merkezine yaklaşık 75 km mesafede bulunan Çaykara, Of'tan Bayburt'a doğru uzanan vadi içine kurulmuştur. Denizden 280 m yükseklikte olan ilçeye Solaklı ve Yeşilalan derelerinin birleştiği yere yakın taşların arasından çıkan "Çaykara Suyu" nedeniyle; "Çaykara" adı verilmiştir. Osmanlı tahrir defterlerine göre; 1486 yılında Çaykara'da 1277 kişinin barındığı bilinmektedir. Belirtilen kişi sayısı dönemin kırsal yerleşmeleri açısından önemli bir nüfus tanımlamaktadır. Günümüzde geleneksel yaşam biçimi genel olarak sürdürülmektedir (Web 1, 2016).

Filak Mahallesi; aykara'nın Uzungöl Yenimahalle sınırları içinde bulunmakta, Trabzon-Uzungöl karayolunun doğu tarafında olup, Uzungöl'e 2 km mesafede konumlanmaktadır (Şekil 1). Filak Mahallesi Ahşap Cami ise mahallenin merkezi noktasında yer almaktadır.

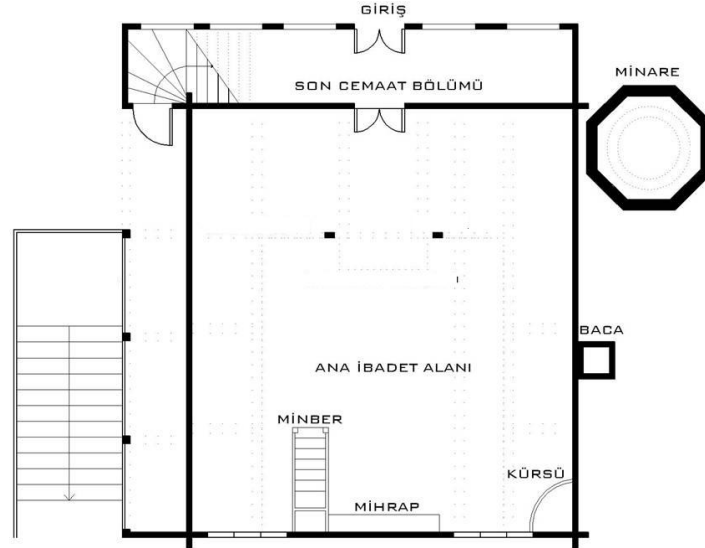

Şekil 1. Çaykara Uzungöl Filak Mahallesi Genel Görünüm

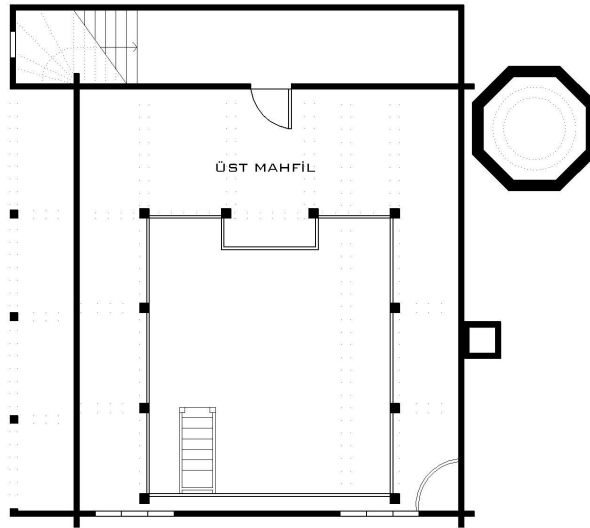
Tarihi kaynaklarda Filak Mahallesi Ahşap Cami'nin banisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtlarında Kadızade Mustafa Bey'in Hicri 1328, Miladi 1910 yılında söz konusu cami için bir vakıf kurduğu bilgisi yer almaktadır. Filak Mahallesi Ahşap Cami'nin inşa tarihi ise Hicri 1235, Miladi 1819 yılı olarak bilinmektedir.

Yapı; bodrum katı taş yığma, üst katı ise ahşap yığma sistem ile inşa edilmiştir. Bodrum kat yığma taş duvarı günümüzde dıştan alçı ile sıvanmış durumdadır. Dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülü olan yapının doğu yönüne 1980 yılında iki şerefeli bir minare eklendiği bilinmektedir.

Dikdörtgen planlı caminin mekânsal kurgusu son cemaat yeri ve harim olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır (Şekil 2, Şekil 3). Caminin dışarıdan girişi olan bir de bodrum katı bulunmaktadır. Arazi eğiminden ötürü bir kısmı toprak üstünde kalan bodrum katta depo ve abdest alma mekânları yer almaktadır. Bu noktalara batı cephesindeki dokuz basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır.

Şekil 2. Filak Mahallesi Ahşap Cami Zemin Kat Plan Şeması

Şekil 3. Filak Mahallesi Ahşap Cami Üst Kat Plan Şeması

Batı cephesinde, batı yönünden açık, kuzey ve güney yönlerinden kapalı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu bölümün zemin kat düzeyindeki üç ahşap dikme, üst mahfil döşemesini oluşturan ana kirişleri taşımaktadır. Sözü edilen kirişler üzerine yine alttaki dikmeler ile aynı hizada üç adet ahşap dikme gelmekte, bunlar ise ahşap çatıyı oluşturan aşıkları taşımaktadırlar (Şekil 4). Kirişler ve dikmeler arasındaki tüm bağlantılar geçme sistemi ile oturtulmuş olup birleşimlerde çivi vb. herhangi bir farklı eleman kullanılmamıştır (Şekil 5). Caminin batısında bulunan son cemaat yerinde ahşap bir seki yer almaktadır. Caminin batı cephesinde, kuzey yönünde de devam eden son cemaat yerini aydınlatan ve sonradan eklendiği tahmin edilen küçük boyutlu bir pencere dışında bir açıklık bulunmamaktadır. Batı cephesindeki son cemaat yerinin kuzey yönünde bulunan kapı ile üst mahfile çıkışı sağlayan merdivene ulaşılmaktadır.

Şekil 4. Filak Mahallesi Ahşap Cami Batı Cephesi ve Son Cemaat Yeri

Şekil 5. Filak Mahallesi Ahşap Cami Batı Cephesi Dikme - Kiriş Birleşim Detayı

Cami girişinin yer aldığı kuzey cephesi dar bir sokağa yönelmektedir. Sokağın bir yanı cami iken diğer yanı yüksekçe bir bahçe duvarı ile sınırlıdır. Sokağın üstü cami çatısı ile birleştirilen bir saçak ile örtülmüştür. Yapının en bezemeli cephesi olan kuzey cephesinde cami giriş kapısının batısında üç, doğusunda iki olmak üzere toplam beş adet son cemaat açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklıklar sonraki dönemlerde kapatılmış, giriş hizasına alçak bir kapı eklenmiştir. Derinliği 140 cm olan bu bölümün iç duvar ve tavanı sonraki dönemlerde özgün mimarisinde bulunmayan bir ahşap malzeme ile kaplanmıştır.

Yapının harim kısmına kuzey cephesinin ortasında bulunan, ceviz ağacından yapılmış iki kanatlı ahşap bir kapı ile ulaşılmaktadır. Kapının 15 cm yüksekliğinde bir de eşığı bulunmaktadır. Ahşap kapının üst kısmında bir dua ve kanatlar üzerinde çeşitli bitkisel motifler dikkati çekmektedir. Sonraki dönemlerde harim kapısının iç mekâna bakan yüzeyi de tıpkı tüm harim duvarlarının iç mekâna bakan yüzeyleri gibi lambri ile kaplandığından yapının dış cephesinde görülen özgün ahşap kullanımı iç mekânda aynı yoğunlukta hissedilememektedir. Harim girişinin üstünde, iki ahşap dikme üzerinde, U planlı olup, kible duvarına kadar uzanan ahşap mahfil yer almaktadır (Şekil 6). Üst mahfil müezzinlik çıkıntısının iki yanına denk gelen ahşap dikmeler, harim mekânında, harimi doğu - batı yönünde ortalayacak şekilde konumlanmaktadır. Sözü edilen dikmeler; batı duvarına 250 cm., doğu duvarına 246 cm., giriş kapısına 235 cm. mesafede yer almaktadır. Ahşap dikmeler, 187 cm. aralıklı olarak yerleştirilmiş olup, 18 cm. x 18 cm. boyutlarındadır.

Şekil 6. Filak Mahallesi Ahşap Cami Harim Girişi ve Ahşap Mahfil

Ahşap malzemedan kademeli olarak düzenlenmiş olan müezzinlik bölümünün üzerinde oyma tekniği ile yapılmış bezemeler bulunmaktadır. Mahfil korkulukları iki bölüm halinde düzenlenmiş olup, üst kısımlarında altıgen, alt kısımlarında ise boğumlu ahşap torna elemanlar kullanılmıştır.

Harim; kuzey - güney doğrultusunda 802 cm, doğu - batı doğrultusunda 721 cm olduğundan kareye yakın bir biçim sergilemektedir. Düz ahşap tavan ile örtülü olan harimin 395 cm'lik yüksekliği, tam tavanın ortasında yer alan kademeli ahşap tavan göbeğinin en üst noktasına ulaştığında 460 cm' i bulmaktadır. Düz ahşap tavanın tam ortasında yer alan tavan göbeğinin en dışında bulunan kare çerçevenin içi stilize lale motifleri ile bezenmiştir. Kademeli olarak tavana gömülen göbek kısmı, ortada iki adet çember içine alınmış olup geçme halkalar ile bitirilmiştir. Tavan göbeğinin köşelerinde ise altı kollu yıldız ve mührü Süleyman motifleri yer almaktadır (Web 2, 2016).

Filak Mahallesi Ahşap Cami'nin güney cephesi en fazla pencere açıklığı olan cephedir. Sözü edilen cephe, camide harime aydınlık sağlanan tek cephedir. Alt ve üst katta ikişer adet 150 cm genişliğinde pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin ahşap yığma yapım tekniğinin genel yapım kuralına uygun olmaması, ilk yapımdaki pencerelerin bir süre sonra genişletildiğini işaret etmektedir. Ayrıca, bodrum katta da bir pencere dikkati çekmektedir. Ancak pencere doğramaları özgünlüğünü korumamaktadır. Yapının güney cephesini oluşturan ahşap duvarlar doğu ve batı köşelerinde çantı tekniği ile birleşmektedir. Güney cephesini oluşturan duvar batı yönünde bulunan ahşap dikmelere kadar uzanmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Filak Mahallesi Ahşap Cami Güney Cephesi

Yapının doğu cephesi herhangi bir açıklığın olmadığı sağır bir cephedir. Sözü edilen cephede ahşap duvara bitişik olarak taş malzeme ile yapılmış baca dikkati çekmektedir (Şekil 8). Caminin özgün olmayan iki şerefeli minaresi caminin doğu tarafında yer almakta ve 1980 yılında yapıldığı bilinmektedir (Şekil 9). Caminin özgün olmayan bir diğer kısmı ise çatı üst örtüsü ve saçak altıdır. Yaşanan bozulmalar sonucu; özgün durumunda kırma olan çatı tente ile kapatılmış ve etrafında oluklu kiremit kullanılmıştır.

Şekil 8. Doğu Cephesinde Baca Detayı

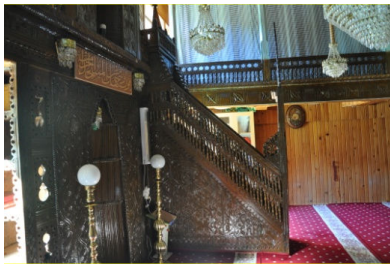

Şekil 9. Minare

Caminin güney duvarında bulunan minber batı duvarına 191 cm lik mesafede olup 68 cm x 198 cm ölçülerindedir. Ceviz ağacından yapılmış olan minber özgün özelliklerini korumaktadır. Minber, üst mahfil batı kanadına 58 cm mesafede olup, üst mahfil hizasını aşmaktadır. Ahşap minberin aynalık kısmında bitkisel ve geometrik bezemeler kullanılmıştır. Minber kapı köşeliğine, Hicri 1228, Miladi 1813 tarihi işlenmiştir. Bu tarihin minberin yapım tarihi olduğu sanılmaktadır (Şekil 10).

Caminin ahşap mihrabı minber ile bitişik şekilde yer almaktadır. Güney duvarından 33 cm iç mekâna doğru çıkan mihrapta minberdeki motiflere benzer bezemeler yer almaktadır. Ahşap mihrap nişini çeşitli silmeler, kırık dallar arasında yer alan lale, çam kozalakları ve selvi motifleri süslemektedir (Karpuz, 1990). Mihrap nişi kademelenerek yukarı doğru daralmakta ve tavana kadar uzanmaktadır. Mihrabın doğu tarafında, daha önce aydınlatma konulması amaçlı kullanıldığı düşünülen, raflar yer almaktadır (Şekil 11).

Caminin güneydoğu köşesinde 80 cm x 100 cm boyutlarında ahşap bir kürsü yer almaktadır (Şekil 12). Kürsü, mihraba 180 cm'lik mesafede bulunmaktadır.

Şekil 10. Ahşap Minber

Şekil 11. Ahşap Mihrap

Şekil 12. Ahşap Kürsü

3. Sonuç ve Öneriler

Geleneksel ve kırsal yaşam biçiminin genel hatlarıyla sürdürüldüğü Filak Mahallesi'nin merkezinde yer alan ahşap cami yapıldığı günden bu yana kullanılmaya devam etmektedir. Yerel malzemenin kullanıldığı, Anadolu ahşap yapı geleneğinin içerdiği başarılı teknikler ile inşa edilmiş olan ve çeşitli müdahaleler geçirmiş olmakla birlikte halen varlığını sürdüren bu yapı; kültürel ve mimari miras olarak büyük önem taşımaktadır. Cami; özgün

özelliklerini büyük ölçüde sürdürmektedir. Buna karşın; yapının dış cephelerinde atmosferik etkilerin oluşturduğu sorunlar ile iç mekânda kullanıcıların gereksinim ve isteklerine bağlı olarak, iyi niyetle yapılmış olan ancak mimari açıdan hatalı bazı düzenlemeler, yapının özgün görünümüne olumsuz etki etmiştir. Ayrıca, kültürel miras niteliği taşıyan, Filak Mahallesi Ahşap Cami gibi yapıların, güncel tesisat sistemleri ile entegrasyonu da ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Sözü edilen yapıda özellikle elektrik tesisatı ve aydınlatma elemanları yangın açısından risk oluşturmaktadır. Mevcut sorunların giderilmesi ve yapının özgün özelliklerinin ortaya çıkarılması, mimari miras adına büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yapının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik düzenli bir bakım programı oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir. Çalışma kapsamında yapılan gözlemler, yerel halkın yapıyı benimsediğini ve hatta sahip oldukları değerli kültür mirası ile gurur duyduklarını ortaya koymuştur. Bu da yukarıda sözü edilen önerilerin, yerel halkın desteği ile kolaylıkla gerçekleştirilebileceğinin en önemli kanıtını oluşturmaktadır.

4. Kaynakça

Demir, N. (2004). Trabzon ve Yöresinde Ahşap Camiler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı:29.

Hasol, D. (1993). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayın, 5. Baskı, İstanbul.

Karpuz, H. (1990). Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler, Vakıflar Dergisi, 21 (1990): 281-298.

Kuran, A. (2012). Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi, Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Web 1. <http://www.uzungol.org/kultur-anamenu/filak-mahallesi-camii.html>,2016

Web 2. https://www.youtube.com/watch?v=B7P_RUML89E ,2016